

Protesty zemědělců: omezit je potřeba trhy, ne ochranu přírody

Article by Angela Hilmi, Emile Frison

May 7, 2024

Zájmy zemědělců a ochrany přírody proti sobě postavila neoliberalní volnotržní politika Evropské unie. Účinná zelená politika by neměla jít proti zemědělcům, ale naopak se s nimi spojit proti nadvládě neoliberalních elit a korporací.

Představte si, že máte práci, ve které nikdy nemáte ani jediný den volna. Práci, v níž poskytujete společnosti naprosto základní, nedocentelnou službu, a navzdory tomu hromadíte dluhy v milionech korun. Práci, ve které nikdy pořádně nevíte, kolik dostanete. Práci, kterou manistreamová média buď ignorují, nebo očeňují.

Práci, v níž běžné postupy ohrožují vaše zdraví. Práci, kde si nevyděláte dost na důchod a kde vám hrozí, že až do penze odejdete, nebude vaše místo mít kdo převzít, protože pro mladé je spojená s nízkou kvalitou života. Vítejte v zemědělství. Takhle dnes vypadá prakticky všude v Evropě, a nejen v Evropě.

Není tedy těžké pochopit, proč v posledních týdnech vlny protestů evropských zemědělců zasáhly Evropu od Bruselu po Madrid a Varšavu. Na titulních stránkách novin se objevily záběry traktorů blokujících dálnice a centra měst, kejdy vylévané na supermarkety, policistů postříkaných hnojem a zasypaných vejci. Zemědělci rázně zvedají svůj hlas, požadují důstojnost, podporu svého živobytí, životaschopnost malých farem a volají: „Žádní zemědělci, žádné jídlo!“.

V Bruselu mnoho lidí v ulicích demonstrovalo proti dohodám o volném obchodu, které podřívají ceny jejich plodin a ohrožují tak jejich živobytí. V Polsku, Německu a Rumunsku zemědělci zase odmítají příliv levného ukrajinského obilí. Také v Indii vyšli zemědělci opět do ulic a brání se nejnovějším pokusům o zrušení cenových regulací, bez nichž bude jejich již tak nuzné živobytí ještě hubenější.

Všechny tyto protesty je třeba vidět nikoli jako pouhé ojedinělé incidenty, ale spíše jako projevy celosvětově sdílené frustrace a rozčarování ze systému, který upřednostňuje zisk a konkurenci před lidmi. Vyvolávají důležité debaty o regulaci trhů, spravedlivých cenách, obchodních dohodách a budoucnosti produkce potravin. V Evropě se blíží jednání o dohodě s jihoamerickým obchodním blokem Mercosur, která s sebou nese hrozbu dalšího oslabení evropských zemědělců a zhoršení problémů, jimž čelí.

Místo smysluplné odpovědi na legitimní protesty těch, kdo nás všechny živí, však evropská politická elita v panice z blížících se voleb reaguje symbolickým obětováním politik na ochranu přírody. Evropská komise již nemilosrdně zařizla plány na omezení používání pesticidů, hodila do koše strategii pro udržitelnou produkci potravin a rozvolnila kritéria pro ochranu přírody i pracujících, která musí zemědělci dodržovat, aby mohli žádat o dotace v rámci Společné zemědělské politiky.

Hlavní problém jsou trhy, ne ochrana přírody

Tato reakce jde zcela mimo podstatu problému. Velká část zemědělců bojuje právě proti deregulaci:

konkrétně proti volnotržním dohodám nastolujícím nerovnou hospodářskou soutěž, proti zaplavování trhů levnými produkty z dovozu a proti rušení podpory domácí produkce.

Škrtnání ekologických opatření nijak nepomůže zemědělcům vypořádat se s prudce rostoucími náklady na vstupy a půdu, klesajícími výkupními cenami, nekalými praktikami obchodníků, systémem dotací zvýhodňujícím velké agrokorporace. Nepomůže jim s dluhy a nejistotou, které je dusí, ani s nadměrnou silou maloobchodních a potravinářských gigantů, kteří zisk z jejich práce vysávají.

Nijak nezmění systém dlouhodobého vykořisťování, kvůli kterému mají zemědělci v Evropské unii dlouhodobě o čtyřicet procent nižší příjmy než zbytek populace. Odkládání naléhavých a nezbytných opatření na ochranu ekosystémů, na kterých jsou přítom i sami zemědělci závislí, naopak ve veřejné debatě jen posílí falešné krajněpravicové narativy o nevyhnutelném střetu zájmů zemědělců s opatřeními na ochranu klimatu.

Nelze popřít, že některé zemědělské skupiny proti ekologickým opatřením skutečně protestují, což ekologická hnutí staví před nepříjemné otázky. Je rovněž zjevné, že první návrhy Evropské komise v rámci Zelené dohody pro Evropu skutečně obsahovaly nedostatky. Pokud chceme zemědělce získat pro přechod k udržitelnějšímu modelu potravinářství a zemědělství, je třeba změnit přístup.

Přesto platí, že ve své podstatě se zájmy zemědělců a ochrany přírody prolínají. Zemědělci a zemědělství dělníci jsou prvořadými oběťmi znečištění průmyslových potravinářských systémů. Závažné zdravotní dopady vystavení pesticidům při práci, které jsou příliš často ignorovány nebo zatajovány, souvisejí s rozvojem nejrůznějších onemocnění, od respiračních onemocnění až po různé druhy rakoviny.

Sami zemědělci a zemědělství dělníci by tedy z postupného ukončení používání škodlivých pesticidů měli prospěch jako první. Také pokud jde o dopady změn klimatu, patří zemědělci mezi první oběti. Například záplavy, sucha a bouře v roce 2022 zničily přibližně deset procent produkce italských zemědělců, což způsobilo ztráty ve výši 6 miliard eur.

Zájmy zemědělců tedy nejsou jaksi z podstaty protichůdné snahám o ekologickou transformaci nebo zkracování dodavatelských řetězců. Tuto mylnou představu šíří ve vlastním ziskném zájmu lobby velkých agrokorporací a politické strany snažící se vytěžit maximum z nadbíhání každé aktuální vášni — a ochotně ji papouškují některá média.

Skutečně neudržitelná a neospravedlnitelná je snaha prosazovat ekologická a klimatická opatření v kontextu volnotržní politiky, která znemožňuje zemědělcům konkurovat za rovných podmínek a nutí je bojovat o život v nekalé konkurenci a záplavě levného dovozu.

Až příliš často jsou v tuto chvíli náklady na plnění ekologických regulací uvaleny na zemědělce, zatímco zbytek společnosti čeká, že z nich bude těžit, aniž by se na nich musel podílet. Pokud nebude proměna zemědělství samotnými zemědělci chápána jako spravedlivá, selže. Zemědělci nežádají o almužny. Žádají o uznání a docenění své zásadní role pro celou společnost — a nic menšího si nezaslouží.

Cestou vpřed je dialog

Nic není ztraceno, zemědělce pro sociálně i ekologicky zodpovědnou politiku získat lze. Plány na spravedlivou transformaci sektoru zemědělství je třeba formulovat přímo se samotnými zemědělci a se spotřebiteli, kteří s nimi sympatizují. Prvním nutným krokem vpřed je přítom plně vzít na vědomí nespravedlnost a mocenskou nerovnost v jádru dnešního uspořádání potravinových systémů.

Místo ustupování argumentům, které stavějí zemědělce proti ochráncům přírody či spotřebitelům, je naopak třeba se spojit a spolupracovat v zájmu vybudování potravinového systému, který zajistí zemědělcům spravedlivou odměnu, společnosti odolné zásobování potravinami, a přírodě respektování jejích mezí.

Taková politika bude muset jít nutně přímo proti nerovným podmínkám, utvářeným volnotržními mezinárodními dohodami a velkými korporacemi. Při správném druhu veřejné podpory, spoluutvářeném za účasti samotných zemědělců a širší veřejnosti, může být přechodu na udržitelné potravinové a zemědělské systémy pro zemědělce ekonomicky výhodný. Studie provedené například ve Francii ukazují, že agroekologické farmy mají obecně lepší střednědobé ekonomické výsledky než ty, které užívají konvenční postupy.

*Společná zemědělská politika by se musela změnit
tak, aby upřednostňovala raději ekologickou
udržitelnost, spravedlnost, a ekonomickou jistotu pro
všechny zemědělce.*

V opožděné reakci na rozsah hněvu zemědělců nyní Evropská komise pořádá řadu dialogů se zemědělci a občanskou společností. Ty by mohly být užitečným fórem pro zahájení rozhovorů potřebných k obnovení důvěry. Byly by však účinné pouze tehdy, pokud by Komise skutečně naslouchala obavám zemědělců bez ohledu na velikost a umístění jejich podniků, a ne jen několika vlivným skupinám, jak je obvyklé.

Přitom by také bylo nezbytné připustit si nepříjemné pravdy o volnotržních dohodách i nekalé konkurenci a prospěchářství korporací a obchodních řetězců. Do rozhodování by se museli konečně zapojit i přímo drobní zemědělci. Rozhodovací procesy i finanční prostředky by se musely decentralizovat tak, aby se rozhodnutí o proměnách hospodaření v krajině přiblížila přímo místům, jichž se týkají.

Jen dialog a hluboká spolupráce mezi zemědělci, zemědělskými dělníky, venkovskými komunitami a občany by mohly vytvořit společné vize a společné plány pro cesty k spravedlivému a udržitelnému potravinovému systému. Aby vrátila zemědělce z ulic k jednacímu stolu, musela by být Zelená dohoda především spravedlivou dohodou.

K tomu by však bylo třeba překonat dvě dlouhodobé překážky. Za prvé, namísto přehodnocování ekologické politiky by musela Evropská komise přehodnotit svou politiku obchodní. Za druhé, Společná zemědělská politika by se musela změnit tak, aby upřednostňovala ne maximální produkci zemědělského zboží pro trhy, ale raději ekologickou udržitelnost, spravedlnost, a ekonomickou jistotu pro všechny zemědělce.

Ne volný, ale spravedlivý obchod

Evropská politika liberalizace zemědělských trhů a bilaterálních volnotržních dohod mimoevropskými státy už desetiletí vystavuje evropské zemědělce nekalé hospodářské soutěži. Produkce potravin přitom není hospodářské odvětví jako každé jiné — s jídlem nelze nakládat prostě jako se zbožím. Je to základní lidská potřeba a tak by se s ní mělo zacházet.

Achilovou patou Zelené dohody i „Z vidlí na vidličku“ je právě tento neoliberální kontext, v kterém byly

vedeny. Evropská komise si usmyslela, že bude dělat ekologickou transformaci, která nijak neovlivní její obchodní politiku. Teď vidíme, že to není udržitelné.

Je načase vrátit se k argumentům, že skutečně efektivní a sociálně spravedlivá ekologická transformace není možná bez změny globálního ekonomického systému, včetně architektury obchodních dohod a finančního sektoru.

V některých sektorech zavedla Evropská komise „uhlíkové clo“ — v podstatě uhlíkovou daň, uvalenou na dovozové produkty s vysokou uhlíkovou náročností, jako je cement, elektřina, hliník, hnojiva či fosilní paliva, aby tak kompenzovala náklady domácích producentů na přechod k bezemisním zdrojům.

Je příznačné, že tento mechanismus však nebyl uplatněn v zemědělství, které tak zůstalo vydáno napospas nekalé konkurenci ze zemí s nižšími ekologickými standardy. Strategie „Z vidlí na vidličku“ zůstala v tomto ohledu vágní a bezzubá. Nekvalitní dovoz i nadále podryvá evropským zemědělcům výkupní ceny a ti jsou tak zranitelní vůči výkyvům na trzích — jako byl ten, který způsobil dovoz laciného obilí z Ukrajiny.

Spravedlivá Zelená dohoda by tak měla zahrnovat mimo jiné ekologická cla. Nutné je zásadní přehodnocení dohody s blokem Mercosur nebo i její úplné opuštění. „Zakleknout“ je třeba na nekalé prospěchářské praktiky agrochemických podniků, výrobců hnojiv a dalších dodavatelů zemědělských vstupů. Intervenovat je třeba ve všech částech dodavatelských řetězců tak, aby se zemědělcům zajistily spravedlivé ceny, odrážející skutečné náklady udržitelné produkce.

Mnohem důrazněji je třeba zasahovat proti neférovým obchodním praktikám, zneužívání postavení na trhu ze strany korporací a praktikám maloobchodních řetězců, které svými nákupními politikami sdírají zemědělce z kůže — inspirovat se lze ve Španělsku, které v reakci na protesty prostě zakázalo nakupovat za menší než výrobní ceny.

Jiná Společná zemědělská politika

Společná zemědělská politika nutně potřebuje reformu, která by řešila nerovnosti, chudobu a ekologické škody, jimiž evropští zemědělci trpí. Společná zemědělská politika je jedním z pilířů evropské integrace již od jejích počátků v šedesátých letech. Původně byla zamýšlena jako jedna z odpovědí na nedostatek potravin po druhé světové válce.

Jejím cílem bylo zvýšit potravinovou bezpečnost, podpořit produkci a zajistit zemědělcům lepší příjmy. Zaměřovala se především na cenové regulace a dotace na klíčové komodity, jako jsou obiloviny, mléčné výrobky a cukr. I když tyto politiky zpočátku dosahovaly svých cílů, vedly zároveň k nadprodukcí, poškozování životního prostředí i nespravedlivému vnucování přebytků na trhy globálního Jihu, kde tvořily nekalou konkurenci místní produkci.

V průběhu následujících desetiletí se Společná zemědělská politika v zájmu více „tržní orientace“ zaměřila na poskytování paušálních dotací zemědělcům na základě hektarů obhospodařované půdy, čímž zvýhodnila velké podniky. Menší balík byl k dispozici také na financování rozvoje venkova a podmíněných „ekologizačních“ opatření.

V současné době z této největší rozpočtové položky EU neúměrně profitují největší zemědělské podniky, specializované na průmyslové zemědělství a živočišnou výrobu, takže malé a rodinné farmy se potýkají s problémy. Osmdesát procent dotací plyne pouhým dvaceti procentům zemědělců.

Tváří v tvář ekologické krizi, důsledkům pandemie, válce na Ukrajině, rostoucím nákladům na život, budoucímu vstupu zemědělské Ukrajiny do Evropské unie a nakonec i dnešním protestům zemědělců je zjevné, že tento model již nemůže obstát. Váhavá implementace Zelené dohody v tomto kontextu základní obrysy evropské zemědělské politiky nijak nezměnila — jen přidala celé situaci na složitosti.

Lobbying velkých korporací ekologické reformy zpomalil a zdeformoval, a přispěl tak k narůstající nejistotě. Hradit náklady na byrokracii spojenou se současným systémem a konkurovat v modelu nízkonákladové velkovýroby, upřednostňujícím úspory z rozsahu a kapitálově náročné formy výroby, si mohou dovolit pouze velké zemědělské podniky.

Absence jakékoliv „vize“ — slovy bývalého komisaře pro zemědělství — pozitivní změny vede k tomu, že iniciativu přebírají zájmové skupiny přísáté na většinu prostředků z dotací, zatímco ohrožení živobytí drobných zemědělců politikou deregulace a volného obchodu se ignoruje.

Komise nyní navrhuje, že ekologické požadavky v rámci Společné zemědělské politiky zmírní tím, že je učiní pouze dobrovolnými. To by bylo fatální selhání politického vedení. Namísto lpění na selhávajícím modelu bychom potřebovali odvážnou vizi pozitivní budoucnosti evropského zemědělství a férovou politiku přechodu k ní.

To by ale znamenalo jít za rámec zjednodušujících frází o inovacích, digitalizaci a modernizaci zemědělství, které jen nahrávají trendu k stále větším a větším zemědělským podnikům. Zemědělská politika by měla místo toho garantovat zemědělcům spravedlivé výkupní ceny, zajistit transparentnost v dodavatelských řetězcích, zdravé potraviny a podporu agroekologickému zemědělství — politiku, která bude chytře odměňovat malé i velké zemědělce ne za to, kolik půdy vlastní, ale za to, jak se o ni starají.

Taková reforma by měla být součástí širšího procesu proměny evropského potravinového systému zdola nahoru, a to tak, že se jeho ústředními principy stanou sociální spravedlnost, ekologická udržitelnost a lidské zdraví.

Také strategie „Z vidlí na vidličku“ by se měla vrátit ke svým počátkům a usilovat o skutečně vnitřně propojenou, celistvou potravinovou politiku, která bude sérií promyšlených kroků proměňovat evropské i světové potravinové systémy.

Protesty zemědělců bychom měli vnímat jako důsledek mnoha let politických selhání. Jsou výzvou k tomu, abychom přehodnotili náš přístup k potravinovým systémům a upřednostnili blahobyt zemědělců a venkovských komunit spolu s odolností našeho zemědělství a životního prostředí.

Stojíme na prahu důležitých evropských voleb a rozhodnutí, která učiníme, ovlivní budoucnost našeho potravinového systému pro další generace. Zvolme si solidaritu místo hledání obětních beránek, spolupráci místo kulturních válek a budoucnost, v níž budou zemědělci prosperovat společně s komunitami, v nichž žijí, a s půdou, kterou spravují.

Angela Hilmi, panel expert with IPES-Food, and associate professor at the Centre for Agroecology, Water and Resilience, Coventry University.

Emile Frison is a member and founder of the IPES-Food panel, a senior advisor to the Agroecology Coalition, and an expert on conservation and agricultural biodiversity who has headed global research-for-development organisation Bioversity International for ten years.

Published May 7, 2024

Article in Czech

Translation available in English

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/protesty-zemedelcu-omezit-je-potreba-trhy-ne-ochranu-prirody/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.

Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.